

Флорева, Ел., 1981: Старата църква в Добърско. София.

Цепенков, М. 1896: Материал за тайните езици. Сборник за народни умотворения, кн. 13, София.

Чилев, П., 1900: Думи от тайния език на слепците в Битолско. Сборник за пародни умотворения, кн. 12, София.

Шипманов, Ив., 1895: Бележки за българските тайни езици и пословечки говори. Сборник за народни умотворения, кн. 12, София.

Jagic, V., 1895: Geheimsprachen bei den Slaven. Sitzungsberichte der kais. Akademie der Wissenschaften in Wien. Philologisch-Historisch classe, Wien CXXXIII, I.

Јашар-Настева, О., 1953: Албански зборови во македонските тајни јазици. Македонски јазик, кн. 2, Скопје.

Holmes, J., 1992: Introduction to Sociolinguistics.

Summary

Petar Vodeničarov

Secret Speech of Blind Beggars in Dobrsko Village: Social-Linguistic Interrelationships

The subject of this study is social-linguistic development of the beggars' jargon in the village of Dobrsko in Bulgaria and its secret meaning. Dobrsko was the center of secret professional beggars' community poets and gusle players. Beggar poets gathered handicapped children from villages and trained them in the art of poetical singing and secret beggars' language. Beggars had their chief and divided the territories in which they begged.

Owing to a secret language, blind beggars could communicate with colleagues from other Balkan states, because they initially moved all over the Balkans. Using their secret language they exchanged news about „business“, coordinated activities or solved the problem of self-proclaimed blind beggars. The secret language allowed them the opportunity for unpunished expression of anger and other inappropriate reactions. The beggars' speech contributed to the unity of the beggars' community on a wide territory. This language, together with blindness, singing talent, touring of distant regions and internal organization of the beggars' community contributed to the separation and isolation of this social stratum. Traces of that speech in today's language let men exonerated say curses and express other statements with obscene meaning.

Бранислав Анђелковић

Павле Риђички – донаџор Београдске мумије: реконструкција њуџа на Блиски исток 1888.

Ајџиракиј: Поред изпошења основних биографских података Павла Риђичког, у тексту се даје детаљна реконструкција његовог путовања по Египту, Доњој Нубији, Палестини, Либану и Сирији, од јануара до априла 1888. године. Уједно се указује на елементе који недвосмислено откривају идентитет донаџра староегипатског ковчега са мумијом из Народног музеја у Београду.

Упркос чињеници да и велелепни градови, моћна царства, па и цели народи често не успевају да измакну наборима времена, које им умешно замеће траг и незауостављиво их прекрива слојевима заборава, увек изнова изненади поражавајућа непостојаност и ограниченост Мнемосине, персонификације памћења.

Денава се да се њеним немаром за потомство готово изгубе и тако јединствени, умни и драгоцени ликови српског историјског и културног наслеђа којима несумњиво припада Хаџи Павле плем. Риђички Скрибешћански.

Рођен је око 1804 године у Мокрину¹ куда су у доба Марије Терезије из Сенте дошли његови преци.² Отац Симеон, житарски трговац,³ деда Теодор, свештеник и прадеда Лазар, припадали су угледној фамилији која је изнедрила више свештеника, адвоката и официра.⁴

¹ Књига умрлих православне цркве у Мокрину за 1894 г., бр. 63, сведочи да је Риђички умро 4.11.1893. у 89. години живота, што би значило да је рођен 1804. У „Протоколу исповедајућих“ исте цркве јавља се и белешка да је рођен 1805. године. На овај податак и неколицину других података везаних за фамилију Риђички љубазно нам је указао г. Драгољуб Бадрљица из Мокрина, па чему му и овим путем најлепше захваљујемо.

² Ј. Ердџановић, *Срби у Банаџу – етнологијска истраживања I део: Насеља и сџановничтво*, Нови Сад 1986, 323, 326.

³ В. Стајић, *Великокички динијријки 1776–1876*, Нови Сад 1950, 251.

⁴ Портрете двојице чланова те фамилије чува Народно музеј у Београду (Н. Кусовац, *Српско сликарство XVIII и XIX века*, Београд 1987, 24–25, кат. бр. 117–118), док се један портрет налази у Народном музеју у Кишини (*Појис сликарских и вајарских дела у музејима и галеријама слика Војводине I*, Нови Сад 1965, 24, бр. 12). Видети такође: Д. Бадрљица, „У трњу забораваљен гроб“, *Комуна*, 4.4.1991; идем, „Српски добротвор из Мокрина“, *Политика*, 20.12.1993.

Двогодишњи течај права Павле Риђички завршио је на Братиславској академији 1815/1826,⁵ и ускоро постаје адвокат и пуномоћник малолетног племћина Јована Накоа, те пресект и управник његових добара Сенмиклуш и Мариенфелд.⁶ Риђички је Накоа одгојио у „духу српском“, купио му кућу у Пешти, прогласио га пунолетним и оженио ћерком имућног српског трговца из Трста, док је Накоа, после стицања пунолетства, заузврат богато наградио свог старатеља и пријатеља Риђичког, за оно време огромном свотом од 100.000 форинти.⁷ Делом добијеног новца Риђички купује властелинство Скрибешће заједно са властелинским звањем, а и имање Зорленц.⁸

Земљопоседник са племћком титулом и високим образовањем, уједно активан учесник у културном животу Срба у Пешти, уписује се за члана Матице српске 1837 године као „Павел Риђичкиј от Скрибешћа, заклети адвокат, Доминиума марисенфелдског пуномоћник, С. Чанадске међе присадатељ.“⁹ Радом у Матичиним одборима и делегацијама Риђички доприноси решавању различитих питања везаних за њену делатност и снажење.¹⁰

У пословима на релацији Беч-Пешта-Земун Риђичког затичу и године превирања 1848/1849. Међу члановима Уставотворног одбора Војводоине српске налазио се и „властелин Павле Риђички у Бечу“, а у мају исте 1849, изабран је и у Главни одбор.¹² Да је кућа Риђичког била „право стециште најистакнутијих српских јавних радника“, потврђује и запис Јакова Игњатовића о сусрету са Бранком Радичевићем у кући Риђичког у Земуну о Ускрсу 1849.¹⁴ О кругу његових пријатеља говори и податак „да се је у Бечу непрестано с Кн. Михаилом дружио.“¹⁵

⁵ Р. Ковијанић, „Срби који су учили у Словачкој (XVIII–XIX век)“ II. у: *Зборник Матице српске за књижевности и језик XXI* (1972) 77.

⁶ Ж. Милисавац, *Историја Матице српске I део: време националног буђења и културног прејорода 1826–1864*, Нови Сад 1986, 450–451.

⁷ *Животи Д^н Јована Суботића (автобиографија)*, други део: Прелеће, Нови Сад 1902, 75–76.

⁸ В. Стајић, „Сава Илић де Зорленцки: несурењени зет кнеза Милоша“ у: *Гласник историјског друштва у Новом Саду*, књ. X, св. 3 (1937) 357. Видети такође: И. Веселинов, „Из претиске Корнелија Станковића“, у: *Корнелије Станковић и његово доба*, зборник радова, ур. Д. Стефановић, Београд 1985, 87, нап. 2.

⁹ Ж. Милисавац, оп. цит., 323, 451–452. Факсимил потписа Риђичког видети у: А. Ивић, „Историја Матице српске од оснивања у Пешти (1826.) до пресељења у Нови Сад (1864.)“, у: *Матица српска 1826–1926*, Нови Сад 1927, 28, девети потпис одоздо у левом реду.

¹⁰ Осим што је на име чланице уплатио суму – 200 форинти сребра неколико пута већу од обавезне (А. Ивић, оп. цит., 18). Риђички је битно утицао и на одлуку Ј. Накоа да Матици дарује 5000 форинти, чиме је основана прва књижевна задужбина код Срба, а био је ангажован и у парници за заоставштину Саве Текелије (Ж. Милисавац, оп. цит., 452–455, 504, 505, 510–512).

¹¹ Ј. Радонић, *Автобиографија патријарха Јосифа Рајачића* (критичка оцена), Београд 1951, 83.

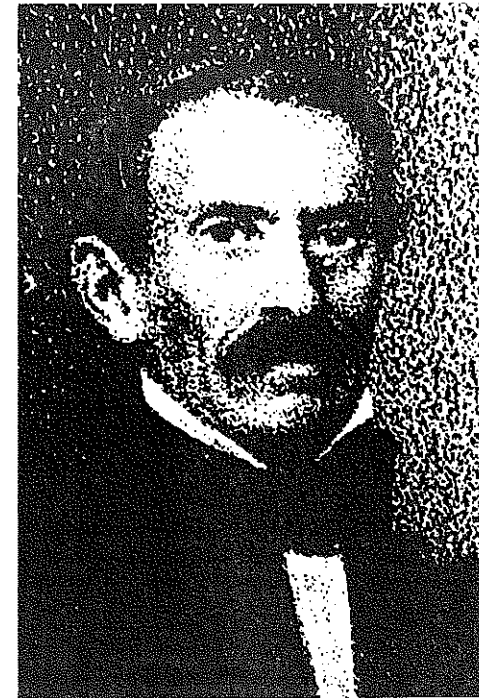
¹² Д. Ј. Поповић, *Срби у Војводини*, књига трећа: од Темниварског сабора 1790 до Благовештенског сабора 1861, Нови Сад 1963, 290.

¹³ В. Крстић, „Историјски оквир времена Корнелија Станковића“, у: *Корнелије Станковић и његово доба*, зборник радова, ур. Д. Стефановић, Београд 1985, 11.

¹⁴ Ј. Игњатовић, *Мемоари*, Београд 1988, 350–353. Овде се између осталог каже: „Риђички је водио гостољубиву кућу, и он и његова госпођа, изврсно лепа госпа, све су употребили да своје госте достојно дочекају.“ Такође видети: Ж. Бошков, *Јаков Игњатовић*, Нови Сад 1988, 67.

¹⁵ *Прейска Илије Гарашанина*, књига I: 1839–1849, Београд 1950, 361. У писму од 22.1.1849, упућеном Стојану Симићу, Гарашанин Риђичког представља у лошем светлу, изгледа баш због његових веза са Кнезом Михаилом.

Пошто је показао „велики српски патриотизам у овом покрету“ и зато „зазирао од Мађара“ Павле Риђички се ускоро са својом госпођом Јеленом-Јелком, са којом иначе није имао потомство, „у Беч уклонио“.¹⁶ У Бечу је тада боравио и њихов „посињеник“ композитор Корнелије Станковић, који о својим месени пише: „Племенити г. Павле Риђички од Скрибешћа (...) примио се мене још у раној младости (...) Без његове и моралне и материјалне отаческе помоћи за више година, не бих могао ни први темељ у вештини поставити.“¹⁷

Слика 1. Павле Риђички од Скрибешћа

Даљи елементи биографије П. Риђичког казују да је био учесник Благовештенског сабора у Карловцима 1861. г. (сл. 1)¹⁸ да је био филантроп, те да је

¹⁶ *Животи Д^н Јована Суботића (автобиографија)*, други део: Прелеће, Нови Сад 1902, 119–120.

¹⁷ К. Станковић, *Божјевенија служба во свјетих оцица нашего Јоана Златоустиаго*, I. У Бечу 1862, III. Рукописно одељење Матице српске поседује и три писма које је К. Станковић упутио својим месени Риђичком; видети: И. Веселинов, оп. цит., 87–93.

¹⁸ Ј. Адамовић, *Привилеђије српског народа у Угарској и рад Благовештенског сабора 1861*, Загреб 1902, 180, бр. 52, репродукција на крају књиге, лик бр. 71. Овде се помиње као Павла Риђички од Скрибешћа, властелин, посланик протопресвитерата кикиндског. Лик Павла Риђичког приказан је и на литографији „Благовештенски сабор 1861“, рад Јозефа Бауера (инв. ГМс 1856), наводно насталој на основу фотографије новосадског фотографа С. Вулпеа. На литографији „Зумач учесник Благовештенског сабора“, коју је такође радио Бауер (инв. ГМс 2862), лик Риђичког је дат под бр. 70, као „Паво Риђички земљодржац од скрибешће“. Захваљујемо Галерији Матице

одликован од „краља Гранц-Јосифа I. витешким редом аустр. ордена гвоздене круне а прошле године од Његовог Величанства Српског краља Милана Обреновића I таковским орденом”.¹⁹

Као страсни путешественик, који је „био вечито на путу”,²⁰ Риђички је походио „још у пређашње доба веће европске вароши, у тежњи, да упозна свет у вишој културној образованости, него што се у нас налази”.²¹ Серију својих најдаљих путовања, која су трајала од 1885. до 1888. године, Риђички је предузео у поодмаклом животном добу, тј. од своје 81. до 83. године, „кад се већ људи обично са прекрштеним рукама моле Богу (...) да лакше путују на други свет”.²² Током 1885–1887. године Риђички је пропутовао Италију, Француску, Немачку, Швајцарску, Данску, Шведску и Норвешку (где је на далеком северу достигао Северни рт – Нордкап и Хамерфест – „последња варош у свету”).²³

На блискоисточни пут кренуо је 19. новембра 1887. из Будимпеште. Пошто се неко време задржао у Италији,²⁴ отишкне се 15. јануара 1888. из Напуља, паробродом „Аустрал”, ка Египту. На Св. Јована²⁵ „Аустрал” пристаје у Порт Саиду и после утовара угља, пошто су путници разгледали варош, креће кроз Суецки канал. Седећи на крову прекоокеанског пароброда у својој 83. години, Риђички каже: „Гледао сам кроз мрачну ноћ у звезде и последњу четврт месеца (...) па сам на Богињу Парку, управо молбу (...) не пресеци ми још конач живота, неће томе доцне бити (...) да се малко и у будућем веку обазрем! – Ох! како ми Фараонове и Клеопатрине звезде фантазију распламтише!”²⁶ Наредног дана Риђички се искрцава у Суецу и док „Аустрал” наставља пловидбу ка Сиднеју, бележи своје прве утиске о Египту: „Друго небо, други људи и њихови завичаји.”²⁷ Повио је преспавао у Суецу, 21. јануара одлази железницом преко Исмаилије и Загазига у Каиро, описујући пустињу речима: „Куд год очи допиру, ништа друго не видиш доли равницу од жуте земље са пескуљом.”²⁸

српске из Новог Сада на могућности да репродукујемо детаљ литографије „Благовештенски сабор 1861” са ликом Риђичког.

¹⁹ Новосадски лист „Наше доба” (у даљем тексту: НД), број 78, од 3(16) XII 1888.

²⁰ Љ. Лотнић, „Добротвори Матице српске и њихове задужбине”, у: *Матица српска 1826–1926*. Нови Сад 1927. 552.

²¹ Ј. Игњатовић, „Павле Риђички” I, НД 77. од 30.XI (12.XII) 1888.

²² Идем, „Павле Риђички II”, НД 78. од 3(15) XII 1888. Игњатовићев чланак помиње и Ж. Бошков, оп. цит., 162.

²³ Детаљну маршруту извађену из путничког дневника Риђичког видети у тексту из нап. 21. Риђички је део својих северних путовања објавио у НД током 1887 г., док је блискоисточни пут излазио у истом листу током 1888, под називом „Писма са далека пута”.

²⁴ У Италији се у Трсту Риђички срео са нашим патријархом, у Фиренци са краљицом Наталијом, а у Ватикану је изашао пред папу. Од самог почетка пута сакупио је ретке и необичне ствари, као што су нпр. „пепео од сахрањених знатних мртваца” из римског Колумбаријума и камење избачено из Везува; НД 7, од 24.I (5.II) 1888, НД 8, од 27.I (8.II) 1888, НД 11, од 7(19) II 1888.

²⁵ Односно, како наводи Ј. Игњатовић, 19. јануара. Датуми поменути у тексту, везани за путовање Риђичког, односе се на 1888. годину и дати су по новом календару.

²⁶ НД 11, од 7(19), II 1888.

²⁷ Ibid.

²⁸ НД 13, од 14(26) II 1888.

После смештања у каирски „New-hotel”, Риђички наредних дана обилази знаменитости града и околине: „Походио сам јуче ‚Булак’, египатски музеј на гласу. У њему се налазе камените и бронзане древности још из Птоломејских фараонских и грчких времена од превелике знаменитости, и премного мумија у сандуцима са хијероглифима исписаним, а многи су отворени, па су у њима исушене мумије од више хиљада година у целости тела и кадавера од Фараона различитих династија, и њихових жена. Од многих прибележио сам себи њихова имена и време, када су царовали. Но за чудо је, како се онај штоф, у ком су замотане мумије, још и сада – после толико хиљада година – тако одржао, као да је јуче из дућана донесен.”²⁹ Посчујући каирску цитаделу, Риђички учова да је „изидана од камења малих пирамида код Гизе и од остатака од Мемфиса”.³⁰

Даље активности обухватиле су обилазак пирамида и сфинге у Гизи, са уласком у Кеопсову пирамиду,³¹ аудијенцију код вице краља Тауфик-паше,³² посету хришћанским светим местима,³³ обилазак више џамија и коптских цркви, Кан Ел Калили базара и тако даље. Говорећи о свом хотелу, Риђички каже: „Гости су, пак, у 80 процената Енглези, па више је жена него мушкараца, а 20 проц. спадају на друге народности, од којих гдекоји се Мађар укаже, ал од Србаља – осим мене – баш нико!”³⁴

Ка Горњем Египту Павле Риђички кренуо је 7. фебруара уз Нил, паробродом „Мехмед-Али”, на коме су већину од педесетак путника такође чинили Енглези. Убрзо после удавања из Каира пароброд застаје да би путници, јашући на магарцима, видели Цосерову степенасту пирамиду у Сакари, Тиову мастабу и Серапеум. Јашући поред села Митрахина, Риђички каже: „Овде је стајао стари Мемфис, где су се још у 12. веку после рођења Христовог налазиле прегрдне развалине, од којих се сада једва који остатак од њих види”.³⁵ Унаоколо се простире „грозна пустиња, читави брегови од песка, који многе старе споменике покрива”, а ту је и „кућа прослављеног Египтолога: Маријет-паше, који надгледа ископавање древности”.³⁶ Говорећи о гробницама Апис бикова, Риђички наставља: „Маријет-паша све је - до 2 - отворене нашао; јер што беше у њима, то је украдено, а само је у двома нешто нашао, тј. мумију од бика и златан накит.”³⁷

²⁹ НД 14. од 17(29) II 1888. У Каиру је Риђички код грчког митрополита срео Хаши Саву Косанића, некадашњег митрополита из Босне, и био послужен „добром шљивовицом”. У грчку цркву је, како каже, отишао: „да се Богу помолим, што ме с таковом снагом у високој старости обдарно (...) и што је у моју душу улио осећај за красоту природе и изредне људске пропаласке”.

³⁰ Ibid.

³¹ НД 15. од 21.II (4.III) 1888.

³² НД 16. од 24.II (7.III) 1888.

³³ Том приликом Риђички као реликвије узима сумпор из пећине где је „мати божија са дететом, кад је добегла у Египат пребивала”, парче камена из Јосифове пшине и кору и гравичце са дрвета „матере Божије” у Абазији.

³⁴ НД 17. од 28.II (11.III) 1888.

³⁵ НД 19. од 6(18) III 1888. У овом писму Риђички даје и нешто изведену репродукцију Тијевог имена писаног хијероглифима.

³⁶ Ibid. У питању је француски египтолог Аугуст Марнет (1821–1881), који у то време више није био међу живима, што Риђичком очигледно није било познато.

³⁷ Ibid.

Следећа станица пароброда била је код села Бени-Хасан, „којега су становници познати као велике пустахије”, те су стога путници под заштитом жандара обишли „сијасет гробова што су у камените стене удубљени, од времена XII династије”.³⁸ Описујући гробнице у стени, Риђички каже: „по среди су стубови, од којих су многи извађени и у музеје однесени. Из (...) тремова воде ходници на све стране у мање одаје, у којима су 2-4 раке такођер у камену издубљене, те се у њима налажаху негда људске мумије, а сада су оне празне”.³⁹ У петак 10. фебруара пароброд стиже до Тел ел-Амарне, „где се налазе развалине некадашње велике резиденције „Аменхотеп”-а IV-ог”,⁴⁰ а потом и у Асиут. „Кад прођосмо варош” – каже Риђички – „дођосмо о подножја високог брега (...) до гробова из старог века. Један улазак тако је простран, да запреми место од половине новосадске велике пијаце (...) Из овог уласка воде на све стране уласци, где се редом налазе пећине (Nischen), у којима су сандуци са мумијама стајали, али сада их више нема. Такве су пећине све у камену издубљене – налазе се с поља око брега, па су у њима и људи и пси мумифицирани били стављени. Наишли смо на неколико човечјих и псећих глава и на платно, у коме су пре више хиљада година лепине умотане биле (...) На левој обали реке Нила, која је два пута шира од Дунава, по већој чести протезу се (...) жути, голи брегови”.⁴¹

У Дендеру Риђички стиже 13. фебруара: „По сата јахасмо преко Нила по дубоком песку, док доспемо до храма (...) Овај храм био је посвећен богињи „Хатор” (...) која је најглавнија богиња скоро од целог Египта била (...) На коју год страну човек погледа, не може да се доста нагледа тих дивота и надиви тој уметности, којом се све то створило, и какове су то машинерије биле, којима су камење од огромне величине дизали и један с другим склапали (...) Прегледавши те знамените, лепе древности, дојездисмо на магарицама све у касу (...) до пароброда”.⁴² Истог дана увече „Мехмед-Али” допловљава до Луксора, где ће путници разгледати „остатке од монументата који су насупрот многим ужасним ратовима, насупрот грдном земљотресу (...) и на супрот хришћанском вандализму (...) преживели”.⁴³ „Да имате појма о пространости некадашње вароши Тиве [Тебај]” – наставља Риђички – „замислите: да је „Луксор” с десне стране Нила на месту Каменице, „Карнак” где је Варадин. Тива пак лежала је на левој страни Нила, као што је Темерин, а око њега се надалеко уокруг распрострли брегови, који су сви избушени, па у њима, у тима, тако да кажем, тунелима смештене су мумије човечје, псеће, курјачке, мајмунске итд. То су дивни споменици (...) те дају доказ о великом ступњу сваковрсног савршенства те тајанствене вароши, старе више хиљада година, особито уметности тадашњег човечанства! То описати ја сам у толико мање вредан, што би и највештачкији опис остао хладан, те не би могао створити онај живи утисак (...) који (...) душу дивљењем и милином испуњава. Све то мора човек својим очима видети и по развалинама проћи, да може све сазнати

³⁸ НД 21, од 13(25) III 1888.

³⁹ Ibid.

⁴⁰ НД 28, од 6(18) IV 1888. Редослед објављивања писама не одговара увек редоследу којим их је Риђички писао.

⁴¹ Ibid.

⁴² Ibid.

⁴³ Ibid.

и дивити се величанству моћи људске.”⁴⁴ Следећег дана, 14. фебруара, Риђички обилази западну Тебу, 15. фебруара Карнак и Луксор, а 16. фебруара поново Тебу, „пошто не могасмо први дан све обићи и видети”.⁴⁵ Између осталог, он помиње Рамессеум, „два колоса Мемнонова, који су на високом постољу седећки, те се издалека посред њива виде”, и „гробнице у којима се налазе краљеви и краљице од XVIII, и XIX и XX династије.”⁴⁶ Посебан су утисак на Риђичког оставили храмови у Карнаку и Луксору, „са многим грдним стубовима, и два пилона (...) Од једног пилона водила је једна шетница са сфинксима чак до једног пилона у Карнак (...) напред, пак, су она два већ здраво порушена колоса, који приказују Рамзеса II, и већ су у песку до рамена затрпани, али су и овако преко 6 метара високи. Пред њима су и два обелиска стајала а сада се налази само један (...) Поједини делови су му у добром стању, на њему су све сами хијероглифи. Други, мањи обелиск парадира сада у Паризу на „Place de la Concorde”. Од жртвеника овог храма начињена је (...) коптичка црква, пошто су малтером (лепом) замазане египатске скулптуре, које на местима и сада испод малтера провирују”.⁴⁷

У Карнаку Риђички мери један од стубова и налази „да промер (...) износи 30 м. Нас седморо једва смо га обухватили (...) Ужасно је видети то масивно камење, нагомилано једно на друго по земљи (...) један мајушан потрес, па да се све сруши! Али се гледалац не плаши, јер га нека мађијска сила привлачи, да се све види, да се наслади овом гигантском красотом што је још и сада у развалинама, да се кроз ове провлачи, преко њих пење и пуже!”⁴⁸ У Теби, тј. „на тивском пољу, где су краљеве катакомбе”. Риђички купује „две мумифициране женске руке, од којих су на једној два прстена са плаветним каменом”.⁴⁹ Судећи по његовом донаторском писму,⁵⁰ мада то не помиње у објављеним путописним белешкама, Риђички је у Луксору купио и мумију коју је поклонито Народном музеју у Београду.⁵¹

Из Луксора је пароброд кренуо 17. фебруара и, после заустављања да би путници разгледали храмове у Есни, Едфуу и Ком Омбоу, и попели се на Гебел ес-Силсилу, 18. фебруара увече стиже у Асуан. О овоме Риђички каже: „стигосмо овамо до границе мога путовања по Нилу – 962 км. далеко од Каира у Асуан (...) Овде сам дакле до катаракте Нила допро и ово је већ Нубија где црнци (...) различитог племена пребивају.”⁵² Пре пристајања у Асуану путници су посетили острво Елефантину. „згомилано грдно комађе” (...) од црног камена”, које је „још од најстаријих времена било светиња богу од катаракте названом: „Хнум”.⁵³

⁴⁴ НД 23, од 20.III (1.IV) 1888.

⁴⁵ Ibid.

⁴⁶ Ibid.

⁴⁷ Ibid.

⁴⁸ НД 24, од 23.III (4.IV) 1888.

⁴⁹ Ibid.

⁵⁰ Архив Народног музеја у Београду, 26.VI 1888. бр. 16.

⁵¹ Б. Анђелковић. „Остаци мумије из београдског Народног музеја: прелиминарни извештај”, у: Гласник Српског археолошког друштва 9 (1993) 153–154. Идем. „Први резултати анализе мумије из Народног музеја у Београду”, у: Зборник Народног музеја XV-1 (1994) 153–154.

⁵² НД 23, од 20.III (1.IV) 1888.

⁵³ НД 24, од 23.III (4.IV) 1888. На Елефантину је Риђички купио „неколико старих египатских новчића” и уједно помиње да је код „асимитских гробница купио (...) главу од мумифицираног крокодилчића.”

Изидин храм на острву Филе изнад Асуана Риђички је обишао 20. фебруара и то је уједно најјужнија тачка до које је доспео. Исти дан спутивши се барком низ брзакс прве катаракте, вратио се у Асуан.

У уторак 21. фебруара ујутру, Риђички креће из Асуана назад низ Нил. Истога дана увече стиже у Луксор, те преподне наредног дана проводи у поновном разгледању Карнака, да би поподне наставио пут. Следећа станица пароброда, 23. фебруара, била је Кена, варош „знатна (...) по том, што се у њој прави роба од иловаче (...) која се на све стране по целом Египту разноси, нарочито бардаци и крчаци”.⁵⁴ Нешто касније пароброд стиже до Ел-Баљане, одакле су пугници јашући дошли у Абидос. Како каже Риђички: „То бејаше једна од најсветијих египатских вароши, а ту је и једна најзнатнија од свију Озирисових гробница, где на близу тежили су великаши да буду сахрањени, како би на том месту пре били помиловани пред судом богова (...) Овде ћу истом да напоменем гласовиту краљевску таблу 'Abydos'-а (...) У овој су дворани ужљебљени – у два вреда, један над другим – имена од 76 краљева, почињући од првог Мена па до Сети-са I-вог. То је најпотпунији са каменитим словима одржан краљевски списак.”⁵⁵ Поподне 24. фебруара путници стижу у Аснут, „са особито занимљивим живим базаром”, а 26. фебруара пароброд доспева до свог коначног одређишта – Каира. Након што је ту остао неколико дана, Риђички одлази у Александрију, из које 8. марта пише: „С овим дајем вам на знање, да ћу се одавде сутра у 11 сахати пре подне са паробродом 'Clío' од друштва аустријског 'Lloyd' навести на море, узевши опроштај од Африке у Азију, да похотим Палестину, и да целивам ону свету земљу, где се наш Спаситељ Исус Христос родио.”⁵⁶

Пароброд је из Александрије кренуо 9. марта, следећи дан пристао је у Порт Саиду, а 11. марта стиже у Јафу у Палестини. О њој Риђички, између осталог, пише: „Ова варош води велику трговину са поморанчама и лимуновима, које воће на дрветима у башчама милина је била видети. Воће се то разноси на све стране у малим сандуцима на камилама, од којих сам читаве караване товарити видео.”⁵⁷ Из Јафе је кочијом кренуо 12. марта, те преко Рамле, где је у манастиру Св. Ђурђа добио од игумана позлаћену икону, увече долази у Јерусалим. „Одмах други дан – у уторак у јутру – наставља Риђички – први ми је ход био, да сам отишао у свети храм (...) где сам се гробу Христову поклонио, целивао га и, клекнувши пред њим, топлу молитву свемилостивоме творцу одао.”⁵⁸ Цркву Светог гроба, чији детаљан опис даје,⁵⁹ Риђички је походио више пута током свог боравка у Јерусалиму.

Ујутру 14. марта, јашући на коњу, он одлази у „Јерихон, који је сада село, а некада је била голема варош јеврејска”.⁶⁰ Пошто је тамо преспавао у конаку „неке руске удовице”, креће 15. марта – уз посету грчком манастиру Св. Јерасима (где је добио на дар позлаћену икону) и Мртвом мору – ка рсци Јордан, „до онога места,

⁵⁴ НД 27, од 3(15) IV 1888.

⁵⁵ Ibid.

⁵⁶ Ibid.

⁵⁷ НД 29, од 10(22) IV 1888.

⁵⁸ Ibid.

⁵⁹ НД 30, од 13(25) IV 1888.

⁶⁰ НД 36, од 8(20) V 1888.

где је по предању Јован Крститељ Исуса сина Божјег крстио”.⁶¹ „Ту сишемо с коња” – наставља Риђички – „ја клекнем на том брежуљку, прекрстим се и три пут целивам ту свету земљу (...) за тим скинем чизме с ногу, спустим се до Јордана и у његовој води оперем ноге (...) Најпосле напивши се воде, наточим две бутеле, које са собом носим.”⁶² После још једног ноћења у Јерихону, Риђички се 16. марта враћа у Јерусалим. Упут посећује манастир Св. Георгија Хозевита у Вади Келту, за који каже да „на патосу у цркви има мозаик, а у мозаику је уписана година постанка његовог т.ј. у 5-том веку рођења Христовог”,⁶³ као и света места лоцирана у источним предграђима Јерусалима. Наредног дана Риђички разгледа Куполу над стеном и цамију Ел-Акса на Брду Храма, на коме се некада налазио храм који је сазидао „дар Солумун, па ту пренео са Сиона 'живот завјета' и утврдио га”,⁶⁴ а потом посећује „Србина игумана Аверкију из Приштине у Старој Србији, у његовом манастиру код св. Ђурђа (...) Тај се игуман овде већ 25 година налази, а свега је 50 година од када је у Палестини. Он ми је дао на дрвету насликану и позлаћену икону св. Ђурђа”.⁶⁵ У недељу 18. марта Риђички је био на литургији у цркви Светог гроба и добио благослов од патријарха Никодима, док је у понедељак обишао „лицу, коју један здраво висок зид дели од авлије Солумуновог храма; тај се дувар зове: 'плечевни дувар' (...) Пред дуваром тим стајаху многи Чивути, мушки и женски, па се непрестано њињаху, талмуд читајући, плачући и јаучући и у прса се бијући. Кажу да се моле Богу, да их сподоби да на ново Палестину и Јерусалим задовољују”.⁶⁶

У Витлејем Риђички одлази „на колима” 20. марта, да би видео место Христовог рођења, за које каже: „сиђем се доле испод олгара цркве у пећину (...) Управо на источној страни има на патосу камен који је сребрном звездом окружен; то је место, на ком се Христос родио”.⁶⁷ Том приликом добио је од владике малу позлаћену икону „Рођења Христовог”. Наредни дан је на магарцу обишао око зидина целог Јерусалима и поново посетио Маслинову гору, а 22. марта одшао је у манастир Св. Саве Освећеног (Мар Саба). Како каже Риђички: „У овај манастир долазио је наш српски св. Сава, коме су калуђери предали штаку св. Саве освештеног, која је пред њим пала, те се сада налази у Светој гори; калуђери су му дали и икону, пред којом се Богу молио св. Јован Дамаскин и која се такођер налази сада у српском манастиру „Хиландару” у Светој Гори (...) Овде сам преноћио и то вече пролестио, а други дан у петак у јутру, учинивши прилог, исповедио сам се код игумана.”⁶⁸

Пошто се 23. марта вратио у Јерусалим, наредна два дана Риђички проводи у поновном обиласку светих места – Зид плача, Куполе над стеном и Христовог гроба, да би 26. марта отишао у „Горњају” (Ен Керем), место рођења Св. Јована

⁶¹ Ibid.

⁶² Ibid.

⁶³ НД 37, од 11(23) V 1888.

⁶⁴ НД 38, од 15(37) V 1888.

⁶⁵ НД 32, од 20.IV (2.V) 1888.

⁶⁶ Ibid.

⁶⁷ НД 33, од 24.IV (6.V) 1888.

⁶⁸ НД 34, од 1(13) V 1888. Риђички у Мар Саби купује позлаћени крст и две бројанице, а једну бројаницу од „мирисавих зрна” добио је на поклон.

Крститеља, где је преспавао у католичком манастиру. Риђички бележи да је 27. марта дао прилог оближњем православном руском манастиру у истом месту, и да су калуђерице прилог „заједно са именом мојим и чланова моје породице, живих и мртвих, у књигу уписале, да их у молитвама спомињу. Сврх тога мени су даривали икону, која показује целивање Матере Божје са Јелисаветом”.⁶⁹ Исти дан враћа се у Јерусалим.

У среду 28. марта Риђички по трећи пут походи сва света места унутар комплекса цркве Светог гроба, а потом посећује јерусалимски „манастир св. Арханђела (...) задужбину Немањића. То је мали храм и здраво стар са старим занимљивим иконостасом. Близу храма била је некада и болница”.⁷⁰ Свог француског домаћина у Јерусалиму Риђички помиње као Rector Costa Мајор, док је за пратњу по Палестини ангажовао „Алексу Вукашиновића, из старе Србије из Призрена, који – осим српски говори: турски, руски, арапски и грчки, и који је већ од 5 година овде, и водећи руске поклонике, сваки камен у Палестини познаје (...) Он у прсте знађаше и стари и нови завет, а изгледаше као калуђер (...) на глави пак нека црна шубара (...) а у руци гвоздена жицом исплетена батина”.⁷¹

Поподне 29. марта „на једном арапском хату-риђи”, Риђички напушта Јерусалим и одлази у Рамалу. Пошто је преноћио, наставља пут до Наблуса, где ноћи код игумана православног манастира „Свете Фотије”. Из Наблуса креће 31. марта, па преко Севастije, где се „палазе развалине некакве цркве, где је под једним малим кубетом тамница св. Јована Крститеља”, у којој „дао је Ирод на захтевање своје кћери, коју је мати на то подговорила, главу св. Јована посећи”,⁷² – стиже у Јенин. Ту је преноћио у једној турској кући, да би наредног дана, 1. априла, наставивши пут, дошао у Назарет и сместио се код францусаца у „Casa nova”. Пошто је 2. априла обишао света места у Назарету, следећи дан креће прско Кане у Тиберијас. Уз пут је Риђички могао видети, како каже, „издрпане шесторе Бедуинаца, о којима су ми говорили да су пре једно 15 година за путнике врло опасни били”.⁷³ У среду 4. априла из Тиберијаса, где је преноћио у „францисканском конвикту”, одлази на гору Тавор. Ту је разгледао „развалине од некаквог великог храма, који је царица Јелена (...) подигла. Кад су Турци овај храм разрушили, крстосци га на ново подигоше, али га доцније турско беснило наново стамани”.⁷⁴ Риђички је на Тавору коначно у манастиру код грчког архимандрита Пајсија, а сутрадан, 5. априла, вратио се у Назарет. Након што је један дан провео у поновном обиласку светих места у Назарету,⁷⁵ Риђички 7. априла колима одлази у Хаифу. Пошто је походио пећину пророка Илије, укрцавши се 8. априла на Лојдов пароброд „Клио”, напушта Свету земљу и креће ка Либану.

⁶⁹ НД 40, од 22.V (3.VI) 1888.

⁷⁰ Ibid.

⁷¹ Ibid.

⁷² НД 41, од 25.V (6.VI) 1888.

⁷³ НД 39, од 18(30) V 1888.

⁷⁴ НД 43, од 31.V (13.VI) 1888. У овом писму Риђички се такође присећа и радње у Лугошу, у којој је „потребе за своју кућу и фабрику набављао”, што можда указује на место Згрибеншти, око 20 км јужно од Лугоша, као Скрибешће из његове титуле.

⁷⁵ НД 44, од 5(17) VI 1888. Риђички је од назаретског митрополита добио две „иконе на папиру”, освештану погачу и „два камичка као споменик од храма”.

У Бејруту се искрцао 9. априла и настанио „у гостионици Hôtel de l'Univers”. „Варош” – пише Риђички – „броји на 80.000 становника, који су по великом броју Хришћани православне и латинске вероисповести, иначе су чивути и мухамеданци. Бејрут има (...) свој базар, али је већим делом европска варош (...) која је добро калдрмисана (...) Француска пак има (...) у овој маритимној вароши толику власт, са каквом Енглеска доминира у Египту”.⁷⁶

После неколико дана проведених у Бејруту, Риђички 13. априла „на колима ‚Diligence, Compagnie, Ottomane’ по изврском друму”⁷⁷ одлази у Дамаск. У том сиријском граду је боравио код неког Далматинца у гостионици „Хотел Пауличевић”. О Дамаску Риђички каже: „Има 200.000 становника житеља и 380 купатила. Ова је варош врло занимљива с тога, што је сасвим оријентална (...) базари су особито интересантни, и у таквом су простору, да би читав Нови Сад могао у њима стати (...) а у дућану изгледа све сиромашки, а кад из дућана уђете у стражње магазе, а ви се задивите том силном богатом еспапу (...) Казао сам (...) да су у базарима и каванс, али ове нису као наше; у њима Арапи седе на ниским сламњатим столицама, или чуче на ногама, играју се шаха и коцке, срчу црну турску каву из малихних шоља и пуше на наргиле (...) Па још каква је то дрека од оних, који носе по базарима – шербет, лимонаду, воће, зеље, рибу, млеко, све то с виком нудећи на продају.”⁷⁸ У недељу 15. априла Риђички је после литургије у грчкој цркви посетио антиохијског патријарха, да би након још пар дана проведених у Дамаску, 18. априла изгледа отишао назад у Бејрту. Следећи дан креће у Балбек. Ту се смешта у хотел „Палмира” и 20. априла разгледа „развалине од грандиозних храмова које је саградио император Север”.⁷⁹ „Сви ови храмови – наставља Риђички – били су претворени под императором Теодосијем у хришћанске цркве. Осим ових храмова налазе се у вароши развалине Венериног храма, од којег су заостали још само стубови. Иза тога долази некаква стара цамија (...) Та је цамија била некада хришћанска црква. Све те велелепне зграде порушио је потрес земље.”⁸⁰

Увече 21. априла Риђички се из Балбека вратио у Бејрут. „На Ливану” – каже Риђички – „у највећем броју пребивају Мароните; језик је њихов арапски а они су Хришћани православне и римокатоличке вере.”⁸¹ Следећи дан, у недељу, Риђички одлази у грчку цркву у Бејруту, а у понедељак 23. априла, после 96 дана проведених на Блиском истоку, паробродом „Минерва” напушта Бејрут.⁸²

После дводневног пристајања у Смирни и обиласка храма у Ефесу, за који каже: „За мене, који сам права чудеса од архитектуре у Египту видео, немају ове развалине особите знаменитости”,⁸³ Риђички 29. априла стиже у атинску луку Пиреј, одакле паробродом неколико дана касније одлази за Солун.⁸⁴ Након посете

⁷⁶ НД 45, 8(20) VI 1888.

⁷⁷ Ibid.

⁷⁸ Ibid.

⁷⁹ НД 46, од 12(24) VI 1888.

⁸⁰ Ibid.

⁸¹ Ibid.

⁸² У XXI писму Риђички очигледно прави малу грешку у датуму напуштања Балбека, што је јасно и по датуму који наводи Ј. Игњатовић (видети нап. 21).

⁸³ НД 47, од 19. VI (1.VII) 1888.

Светој Гори и Хиландару,⁸⁵ преко Цариграда доспева у Одесу,⁸⁶ а потом у Галац, да би најзад паробродом „Оријент”, пловећи уз Дунав,⁸⁷ 15. јуна стигао у Београд. У Новом Саду је Риђички био 22. и 23. јуна и том приликом је „у његову стану ‚код венца’ (...) читава два сата показивао многе ствари, које је донео из даљних земаља”.⁸⁸ Потом, 24. јуна, одлази код родбине у Сомбор, одакле и шаље писмо о донацији мумије:

„Високоштовани Господине!

По моме обећању узимам слободу послати Вам мумију, коју сам купио у ’Луксор’-у у горњем Египту, не за себе, него за српски народ, којему мислим да ће бити најповољније, и за ствар најсигурније, ако исту мумију предам на сахрану Београдског Музеја.

Колико сам могао дознати од Бракс паше директора Вицекраљевског Музеја ’Булак’-а у Каиро, мумија је стара до 3000 година, а представља неког врховног Свештеника (Ober priester).

По мом мњењу добро би било да се најпре, пре него се намести, измете на углед, па се плати за улазак, а добитак отуда нека се одреди на какву добротворну цел, или баш на сам Музеј. И доцније би добро било, да се плаћа за исту цел нека одређена такса.

У осталом то остављам Вама на расуђење, а од мене примите овај мали дарак, који сам ли из родољубиве намере понео из далеке земље.

Уједно молим да ми изволите јавити, када исту мумију примите.

Остајући са високоштовањем јесам
у Сомбору 24. Јуна/6. Јула 1888

Ваш искрени поштоватељ

Хаџи Павле плем. Риђички Скрибешћански.⁸⁹

Неуобичајен музејски усуд и извештан немар Мнемосине, поменуте на почетку овога рада, учинили су препознавање донације Павла Риђичког веома сложеним.⁹⁰ Осим изузетно вредних мумификованих људских остатака са амулетима од фајанса, лапис лазулија и злата, перлама од фајанса, осликаном картонажом и свитком папируса,⁹¹ донација риђичког обухвата и осликан дводелни антропоморфни дрвени ковчег. Недвосмислену потврду ове чињенице

⁸⁴ НД 48, од 22.VI (4.VII) 1888.

⁸⁵ НД 49, од 26.VI (8.VII) 1888; НД 50, од 29.VI (11.VII) 1888; НД 51, од 3(15) VII 1888.

⁸⁶ НД 52, од 10(22) VII 1888; НД 53, од 17(29) VII 1888.

⁸⁷ НД 54, од 24.VII (5.VIII) 1888; НД 55, од 31.VII (12.VIII) 1888.

⁸⁸ НД 52, од 10(22) VII 1888. Поклоне су од Риђичког добили и Јаков Игњатовић и др Стеван Павловић, уредник НД; НД 48, од 22.VI (4.VII) 1888; НД 46, од 12(24) VI 1888.

⁸⁹ *Архив Народног музеја у Београду*, 26.VI 1888, бр. 16. Риђичком је одговорно на писмо тадашњи Чувар Народног музеја Михаило Валтровић; видети: Б. Анђелковић, „Први резултати анализе мумије из Народног музеја у Београду”, у: *Зборник Народног музеја XV–I (1994)* Т. И. Бракс паша кога помиње Риђички, највероватније је немачки египтолог Brugsch (Pasha) Emil, који је у то време радио у Булаџ-у; видети: W. R. Dawson and E. P. Uphill, *Who was Who in Egyptology*, Лондон 1972, 41–42.

⁹⁰ Б. Анђелковић, „Прилог рецентном историјату ковчега Хепуфер и Хехо” у: *Историјски гласник* 1–2 (1994).

⁹¹ *Idem*, „Београдска мумија”, у: *Зборник Филозофског факултета* серија А XIX (у штампи)

представљају два отиска у печатном воску (сл. 2–3) на самом ковчегу (сл. 4). Поређењем са племићким грбом Риђичких (сл. 5) утврдили смо да је очигледно у питању печатни отисак идентичног грба.⁹²

Осим што је српском народу поконио вредан египтолошки експонат, јединствен на овим просторима, Риђички је веома зналачки и описао своје путовање. Посебну вредност његовим белешкама даје малобројност аутентичних сведочанстава путника по Египту из наших крајева концем XIX века.

За „Писма са далска пута” Риђичког Јаков Игњатовић каже да су аутора увела „у ред српских књижевника и то као путописца (...) као првог”, који је „Брао цвет по цвет, и предао га роду свом, српској књижевности, која себи за то уздарје честитати може”,⁹³ а исказан је и предлог уредништву Нашег доба „да и сачувате сва његова писма, и у особитој књизи штампате, па да се раздају деци по школама, да се уче побожности и моралу, и да узму угледа од тог ретког старца, шта је кадра душевна снага и дурашност и у старијим годинама учинити”.⁹⁴

Да је његова просветитељска и културна мисија трајала до пред сам крај живота, говори и податак како је једну од наших првих певачица са високом музичком спремом Султану Цијук, „новчано помагао и вршачки адвокат, Хаџи Павле пл. Риђички”.⁹⁵

Умро је у „Вароши Герц/Горица” 4. новембра 1893, у својој 89. години и „по наредби више политичке власти” пренесен у Мокрин, где је 10. марта 1894. сахрањен.⁹⁶

Надајмо се да ће га у светлу изнетих чињеница овог пута његов народ дуже памтити.

⁹² Штит раздељен, горе расцепљен; 1. на црвеном, између две осмокраке златне звезде златни уроборос окружује две шаке природне боје, које држе златну бакљу. 2. на плавом, природна дасница златно оклопљена, савијена у лакту забада у природну степену бели барјак са црвеним крстом. 3. на плавом, сребрни пегаз у лету. Челенка: плави соко у кљуну држи криву сребрну сабљу златног балчака. Плангт десно плаво-златан, лево плаво-сребрн. Девиза: INTEMERATA FIDE. Фотографију грба доставио нам је г. Д. Балдрџица, а хералдичку дескрипцију дао је др А. Палавестра, на чему им најлепше захваљујемо.

⁹³ Ј. Игњатовић, „Павле Риђички”, II, НД 78, од 3(15) XII 1888.

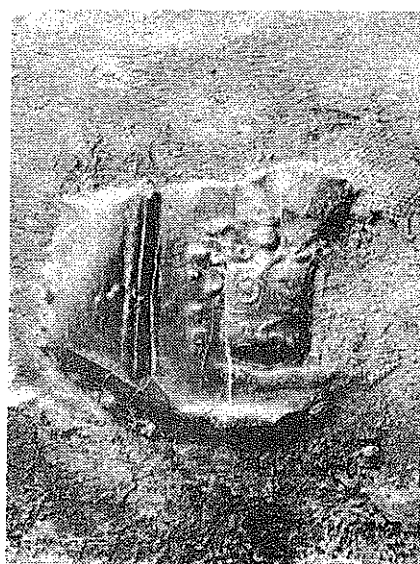
⁹⁴ НД 48, од 22.VI (4.VII) 1888.

⁹⁵ М. Јовановић, Султана Цијук, једна од првих наших певачица са високом музичком спремом: прилог историји музике код нас. *Зборник Мајнице српске* – серија друштвених наука 10 (1955) 127.

⁹⁶ Књига умрлих православне цркве у Мокрину за 1894 г., бр. 63. Надгробни споменик браће Исидора и Паведа Риђички, налази се и данас на мокринском гробљу.

Слика 2.
Десни печат на ковчежу мумије

Слика 3.
Леви печат на ковчежу мумије

Слика 4.
Горњи део ковчежа са печатима

Слика 5.
Грб породице Риђици

Summary

Branislav Anđelković

Pavle Ridički – the Donor of Belgrade Mummy: *A Reconstruction of his Voyage to the Near East in 1888*

Pavle Ridički (Fig. 1) was born in Mokrin (north-east Serbia) in 1804. He attended the Law Academy in Bratislava in 1825/26. By buying the estate of Skribešće, he became a squire, a member of the landed gentry. Pavle Ridički of Skribešće was prominent Serbian patriot, benefactor and philanthropist.

At age of 83, he travelled to the Near East. Starting from Naples in January 15, 1888, by steamboat „Austral”, via Port Said and Suez Canal, he reached Suez on January 20. Next day, by train, he departed to Cairo, where he stayed for a few days, visiting inter alia Museum at Bulaq and Giza pyramids. In February 7, 1888, by steamer „Mehmet Ali” he started his trip up the Nile. Ridički visited and described most of important ancient Egyptian monuments in Saqqara, Beni Hasan, el-Amarna, Assiut, Dendera, Thebes, Karnak, Luxor, Esna, Edfu, Kom Ombo, Gebel Silsileh and Elephantine. On February 18, he arrived to Aswan. Two days later he visited the island of Philae, whereas on February 21, he was on his way back to Cairo. After visiting Luxor, Thebes, Qena, Abydos and Assiut, he reached Cairo on February 26.

Ridički stayed in Cairo a few days and then he went to Alexandria. In March 9, 1888, he boarded on the steamer „Clio” and two days later he reached Jaffa. From Jerusalem, where he arrived on March 12, he went on the excursions to nearby places, such as Jericho, Dead Sea, river Jordan, St. George of Koziba monastery at Wadi Qelt, Bethlehem, Mar Saba Monastery and En Kerem. On March 29 he left Jerusalem and, by horse, via Ramallah, Nablus, Sebastiyeh and Jenin, arrived to Nazareth in April 1, 1888.

In the next four days Ridički went to Tiberias and Mount Tabor, and then back to Nazareth. On April 7 he arrived to Haifa, where the next day he boarded on the steamer „Clio”, which landed in Beirut on April 9. On April 13, he arrived by stagecoach to Damascus, where he spent a few days. After visiting Baalbek on April 19/20, he went back to Beirut, where he boarded on the steamboat „Minerva” on April 23. Via Izmir he arrived to Piraeus, port of Athens in April 29.

Via Salonika, Acte, Istanbul, Odessa and finally up the river Danube by steamer „Orient”, he reached Belgrade on June 15, 1888. On July 6, 1888, Hayi Pavle Ridički of Skribešće donated the mummy he bought in Luxor, to the National Museum in Belgrade. Two damaged seal impressions in wax on the coffin with the mummy (Figs. 2–4), represent the Ridički family coat of arms (Fig. 5). This detail finally solved the mystery of the forgotten donor's identity.